

Demirci Filiz Hüseyin⁹ NOAH QORDONUN "HƏKİM" ROMANINDA TƏBƏBƏT

Tibb insan həyatının qorunması, insan həyatının sağlamlıq və keyfiyyətli olaraq davam etdirilməsinə xidmət edir, ədəbiyyat isə insan həyatının ifadə edilməsi, inkişafı və estetik qazancaı ilə məşğul olur ki, nəticədə bu iki elm bir-biri ilə vəhdət təşkil edir. Ədəbiyyatla təbabətin iç-içə olması psixoloji əsərlərin yaranması ilə yanaşı tibbi romanlar, elmi romanların da ərsəyə gətirilməsinə səbəb olmuşdur. Tibblə ədəbiyyat arasındakı əlaqənin mövcudluğu "Hekayəli Tibb" sahəsində ehtiyac olaraq ortaya çıxır. Tarixi prosədə ədəbiyyatla tibbin birliyinin ən vacib tələfləri həkimlərin yazdıqları əsərlərdə və ya ədəbi əsərlərdəki xəstəliklər və müalicə müddətindəki üsulların ifadələrində özünü göstərir. Bu yanaşma ilə təhlil edəcəyimiz əsər, tarixi fantastik roman olan Noah Qordon "Həkim" adlı əsəridir.

Amerikalı yazıçı Noah Qordon, orijinal adı "The Physician" olan "İbn Sina'nın tələbəsi həkim" romanında oxucularını 11-ci əsrin qaranlıq Avropasından Şərqi, İsfahana qədər uzanan dərindən bir səyahətə aparır. Fantastik roman olan "Həkim" romanının 529-cu səhifəsində yazılır. İbn Sina həqim əldə edə biləcəyimiz məlumatların xülasəsini qeyd olaraq oxuculara təqdim etməklə, fantastik hekayəsinə yönəldilə biləcək tənaqidlərə cavab verməyə çalışmışdır.

Noah Qordon özünün də qeyd etdiyi kimi romanını ərsəyə gətirərkən (1, s. 732), geniş həcmli araşdırmalar aparmış, bir çox kitabxanalardan bəhrələnmiş və bir çox tədqiqatçıdan kömək almışdır. Müəllif tibb tarixi və tibb sahəsi haqqında Massachusetts Universitetinin tibb mərkəzi kitabxanasından, XI əsr geyimlərinin ümumi görünişini haqqında Verner Tolsten Kitabxanasından, orta əsrlərdə pulun istifadəsi ilə bağlı Baker Kitabxanasından əldə etdiyi məlumatlarla, əlimizdə olan əməllərdə 11-ci əsrdə yaşanan bir roman yaratmağa çalışmışdır. İnsan və heyvan anatomiyası arasındakı fərqlilik haqqında müxtəlif tibb fakültələri ilə yanaşı, Milli Səhiyyə İnstitutundan da (National Institute of Health) məlumatlar toplamışdır.

Digər tərəfdən, 11-ci əsrin tarixi, siyasi coğrafiyası və mədəniyyətləri haqqında ətraflı araşdırma aparmaq tələb olunurdu. Yazıçı qeyd edilən dövrdəki ticarət quruluşu, ictimai həyat və nəqliyyat vasitələrinin real görünüşünə uyğun əks etdirərək qələmə verməyə çalışmışdır. Dövrün yəhudi inancı, məbədləri və İslam dini inancları müxtəlif qurumlardan əldə edilən məlumatlarla qiymətləndirilmişdir.

Əsərdə müəllif Avropa və Şərqdəki idarə sistemlərinin, sosial-mədəni quruluşunun, iqlimin, dini inancların fərqlərinin elmin inkişafına olan təsirlərini oxucuya subyektiv şəkildə təqdim edir. Romanda Robun ustası bərbər cərrah ona usta-şagird, ata münasibəti ilə yaxınlaşarkən, Kərimə Maristana göndərən himayəçisi bu himayədarlığının qarşılığında da mükafatını alır. Bu psixoloji travma ilə həkim olan Kərim, həkim olduqdan sonra qazandığı sosial statusunu da təsiri ilə ətrafına və xəstələrə qarşı qeyri-adi yanaşmalar edir.

Həkim romanı, 11-ci əsrdə müharibələr və işğallar kölgəsində gənc yaşlarında bərbər cərrah yanında müalicə üsulları ilə tanış olan Rob J.-nin Londondan İsfahana qədər uzanan macərəsindən bəhs edir. Lakin burada əsas məqsəd Şərqi təbabəti ilə Qərbi təbabətin müqayisə etmək deyil, İbn Sina'nın bu günkü tibb elminə verdiyi töhfələri əks etdirməkdir. Müəllifin əsrlər boyu tibb fakültələrində əsas qaynaq olaraq öyrədilən "Həkimlərin Həkimləri" olaraq adlandırılan və Əl-Qanun fi-Tibb kitabındakı İbni Sina-ya olan yanaşması subyektiv çərçivədən kənara çıxa bilməmişdir. Şəxsi həyatı ilə bağlı əlimizdə olan mənbələrdə çox az qarışdırılmış böyük alimin ailə həyatını ortaya qoyduğu "Həkim" romanının hissələrində də bunu görmək mümkündür.

Həmin dövrdə Avropada bəzi müalicə üsulları "cadu" kimi izah edilirdi. Şərqdə isə dini inancların kölgəsi altında inkişaf etdirilən müalicə üsulları, müdrik alimlər tərəfindən inkişaf etdirilən fərqli metodlarla tibb elminin nüfuzunu artırır. Diyar-diyar gəzərək həm öylənməyi, həm də müalicəni bir araya gətirən bərbər cərrahlıq peşəsinin Orta Asiyadakı ozançılıq ənənəsinə bənzəməsi də diqqəti cəlb edir. Tibb elminə sahib bir həkim olmadıq üçün ailəsinin itirən baş qəhrəman, yəhudi bir həkimdən təsadüfən öyrənir ki, İbn Sina Parisdə klinika olaraq qəbul edə biləcəyimiz intizamsız xəstəxana və Bağdaddakı Tibbi Mədrəsəsi ilə yanaşı Maristanda da yəhudilərə tibbi təhsil verə bilər.

Rob J., bərbər cərrahın satdığı xüsusi dərmanını, şərq dərmanı olduğunu eşitdikdən sonra şərqə yönəlir. Əlbətdə ki, əsəri daxil və xarici quruluşu baxımından tənqid etmək mümkündür. Hələ ki, ədəbi əsərin qiymətləndirilməsini bir kənara qoyaraq, bu məqalədə "Həkim" romanında müəyyənləşdirdiyimiz təbabət üsullarını (həkimlik elmi) vurğulamağa çalışacağıq. Əsərdəki tibbi təcrübələri hissələrə bölərək qiymətləndirmək mümkündür:

Birinci hissədə, 11-ci əsrdə İngiltərədə həkimlər və bərbər cərrahlar tərəfindən tətbiq olunan müalicə üsulları ilə dərmanların hazırlanması qiymətləndirilə bilər. Burada həkimlər və bərbər cərrahlar müalicədə istifadə etdikləri dərmanların təbiətindən özlərinin təmin etdikləri tibbi materiallarla hazırlayırdılar. Burada donuz yağı, meşə bitkiləri, spirt, sidik və vitallıca çayından hazırlanan dərmanların əhəmiyyətli bir yerə sahib olduğunu görürük:

... "Bərbər-cərrah onlara məxsus xüsusi bir şərq dərmanı olduğunu söyləyirdi. Və qeyd edirdi ki, bu dərman yalnız Assuriyanın çöllük ərazilərində tapılan Vitalia adlı bitkinin qurudulmuş çiçəklərinin dəmlənməsi ilə əldə edilirdi" (1, s. 63).

Vitalia həmçinin şəkər otu (Steviya) bitkisi olaraq da adlandırılır. Burada nəzərdə tutulan şey ölümsüzlük iksiri olan Ab-ı Həyatdır. Aşağıdakı nümunələrdən də görüldüyü kimi, yazıçı burada təsviri hekayə üsullarından istifadə edərək öyrədici və izah edici bir ifadə tərzini yaratmışdır.

"... ağır kəsicə məhlulunda istifadə edilən cərrahlıq ləçəklər, boyundakı irinli sızanaqların müalicəsində istifadə olunan toz halına gətirildikdən sonra donuz yağı ilə qarışdırılıb istifadə edilən kəklikotu və palıd ağacının findığı bənəzəyən meyvələri asanlıqla tapılırdı ... Hamilə qadınlarda dövlət inkişafının qarşısını almaq üçün istifadə olunan qaracəhrə ağacının kökü ...

sidik yolları xəstəliklərinin müalicəsi üçün limon və süyüd ... yaddaş itkisi xəstəlikləri üçün bataqlıqda böyüyə bilən şirin su süsənləri (irisləri) də toplanırdı. Ardıc ağacının meyvəsi qaynadılır və bunun tutulmalarını açmaq üçün istifadə edilirdi və mərsin çiçəyi və əməküməsi isə şiddətli qanımaya qarşı qarşılıqlı idi" (1, s. 97).

Noah Qordon, şimal ölkələrinin və quldurların hücumları altında yoxsulluq və cəhəletə qarşı mübarizə aparan "Ada"nın bir çox yoluxucu xəstəliklə mübarizəsini aşağıdakı cümlələrdə vurğulayaraq oxucunun diqqətini cəkməyə çalışır:

"... Mən də anamı və iki qardaşımı bir neçə il ərzində sifilis xəstəliyindən itirdim. Atam da san qızdırma xəstəliyindən öldü... (1, s. 123)"

Xalqın və hökmdarların təbabətə dini baxımdan yanaşması, dövrün İngiltərədəki cəhəletə kimi xarakterizə edilə bilər. Həkimlər, xüsusilə də bərbər cərrahlar, xəstəni müalicə edə bilmədikləri zaman tez-tez cadu etməkdə günahlandırılırlar. Keşiş məktəbləri və kilsələr xalqın və hökumətin üzərində ən böyük nüfuzə sahibdirlər. Hərbi gücə sahib olan kilsələr rəhbərliyi də əlində saxlayır. Elmi əsaslarla əsaslanıb və ya əsaslanmamasından asılı olmayaraq müalicə metodlarının cadu kimi şərh olunması da bu güclərin əlindədir. Çünki İngiltərənin hər yerində kilsə və kralıq cadugərləri asırdı (1, s. 40). "Bailey Alerton-un ölümində diqqət çəkən bir şey yox idi. Lakin qısa müddətdən sonra adamın ölümünə bədənini yeməyə soxaraq cadu elmiş Farrowun səbəb olduğu barədə şayiələr yayıldı". Bundan sonra bir yerə toplaşan xalq bərbər cərrahlıq linç edir və onu öldürür.

Romanın qəhrəmanı Rob J., yanında şagirdlik etdiyi bərbər cərrahın ölümündən sonra bu peşəni özü davam etdirir. Bu vaxt bir çox xəstəyə müdaxilə edir. Ona anasının ölümünü xatırladan, körpəsi bətrində ölənlərlə eyni idim ... oyandığımda başqa bir həkimlə birlikdə müdaxilə edir: (1, s. 175) "... Ana ölsəydi və uşaq sağ olsaydı ... Dedi Rob : (... -Səzar əməliyyatı ...) (... göbəyi və uşaqlığın yuxarı hissəsini kəşib uşağı çıxarırdıq ... -Ananı açmaq vacibdir? ... " Artıq tibb elmi ilə yanaşma maraqlandığımı dərk edə bilir. Katarakt əməliyyatı olan xəstədən ona edilən müdaxilə haqqında məlumat almağa çalışır:

"... Əllərim və ayaqlarım bir kresloya bağlanmışdı. Qədəh-qədəh içki içirdilər ... Əlində bir biçəq var idi, yaxınlaşdıqca böyüyən bir biçəq ... nəhayət gözümlə çatdı və kəsdi ... Gözlərimi oyduqların əmin idim ... oyandığımda gözümün bağı idi ... On beş günə qədər dəhşətli ağrı oldu. Ancaq sonunda o qədər yaxşı görməyə başladım ki ..." (1, s. 179).

Qanqren olan əzaları kəsməklə yanaşı ortopedik müalicədə əhəmiyyətli irəliləyiş əldə edən Rob, vaxtında müalicə edilə biləcək müdaxilələri də bilir: "... Ösəbm ikinci qədəhi də içdikdən sonra, Rob diqqətlə ayağına basdı ... Merlin bu yekəpər adamı qoltuq altlarından tutub o biri tərəfə çəkdi ... Düşünürəm ki, yerinə otuzdururuq!" -deyərkən Rob qışırırdı ... verindən çıxmış sümkük qırcı ilə digər sümküyün üstünə gəldi və yerinə oturdu ... uzun qalın iplə adamın ayağını və ayaq biləyini möhkəm sandı ... (1, s. 183)"

Müəllif əsərin qəhrəmanını yəhudi bir həkim ilə müqayisə edir: Şərqdə İbni Sina'nın tələbəsi olan bu həkim, xəstələrin xəstəlikləri və müalicələrini ilə yaxından məşğul olmaqla yanaşı, xəstəliklərin tarixçəsi və digər valideynlərdəki xəstəliklərlə də yaxından maraqlanır və genetik nəticələr əldə etməyə çalışır. Bu detal biza müasir İngilis tibb elmindəki genetik yanaşmanın xatırlanması olaraq əks etdirilir və bu yanaşmanın təməli şərq elminə söykənir.

Başqa bir yəhudi həkim isə Roba Bağdadda tibb təhsili almışdan və onda "Bald Tibb Kitabı"nın olduğunu söyləyir. Bu, baş qəhrəmana yaxşı bir həkim olması üçün ciddi təhsilin şərt olduğunu xatırladır. Tibb elmi ilə əlaqəli mənbələr, kitabxanalar və mütəxəssislər Şərqdədir. Dünyadakı əhəmiyyətli müalicə mərkəzləri və məktəbləri haqqında məlumat verən müəllif, qəhrəmanın şəxsiyyətini dəyişdirərək İsfahana uzun və təcrübə dolu bir səyahətə çıxmasını təmin edir:

"... Atam ərəblərin tibb elmini bir sənət halına gətirdiyini öyrəndi. Müsəlmanlar İrəvan İsfahan şəhərində xəstələri haqqıqətən müalicə edən bir xəstəxana qurdular. Məhz bu xəstəxana İbn Sina'nın həkimlərinin yetişdirdiyi kiçik bir akademiya idi. O, dünyadakı ən önəmli həkimdir. İbni Sina'nın ərəb dilində adı Əbu Əli əl-Hüseyn İbn Abdullah İbn Sina'dır" (1, s. 187).

Məqələmizin ikinci hissəsində isə Şərqdəki təbabət, İbn Sina'nın Maristanda tətbiq etdiyi tibbi təhsildə müalicə üsulları və bu təhsil zamanı verilən dərslər, mənbələr və bu təhsildəki dinin əhəmiyyətli rolunu qiymətləndirilməsi, dini məhdudiyyətlərin tibbi təhsil müddətində qaydalarla uyğunlaşdırılaraq aşılmasını cəhdlərindən bəhs edəcəyik:

Geniş bir araşdırma nəticəsində ərsəyə gətirilən əsərdə, bəhs edilən əsrin tarixi, elmi, fəlsəfi, təhsili, mədəniyyəti və dini ayınları sevgi və macərə ilə bəzədilərək əsərin əsas mövzusu gücləndirilir. Dövrün İslami ənənələri, həmin dövrün şərtlərində xristianlıq və yəhudiliklə müqayisə olunarkən, yəhudi kimliyi oxucu üzərində daha möhkəm vurğulanır. Kitabda yəhudi dini inancları və ənənələrini xatırladarkən "On Ömr"ə yer verilir. Burada İslam dini inancları, qanunları və ibadət forması da geniş yer tutur. Kosmopolit təbiətinə baxmayaraq, İsfahanda sosial təzyiç olsa da sülh içərisində yaşayırlar. Maristanda müsəlman tələbələr və yəhudi tələbələr arasındakı qarşıdurma elmi qarşıdurmanın hədəflərindən kənara çıxır.

Lakin Sələuqluların və Qəznəvilərin istilaları bu sülhü pozacaqdır. Şah rejiminin totalitar quruluşu, işğallar və quldurluq dövrün Avropasına bənzər bir şəkildə təsvir olunmuşdur. Mənavi quruluşda formalaşan cinsi ayır-seçkilik, fərdlərin bir-biri ilə münasibətləri, zəiflərin güclülər tərəfindən istifadə edilməsi, zəiflərin şəxsi hüquqlarına edilən hörmətsizlik, Şərqi xarakterik mədəni görünüşü kimi təqdim olunur. Dərin dini inancın təzyiç, mollaların dərsləri, tələbə və müəllimlərin polis kimi nəzarət altında tutması, edam və səriət cəzaları ilə izah edilə bilər.

Qərbdə "Avicenna" kimi tanınan və eyni zamanda 17-ci əsrin sonuna qədər "Əl-Qanun fi-Tibb" (Tibb Qanunu) adlı kitabı tibb fakültələrində başlıca əsər olaraq öyrədilən orta əsrlər tibb elminin qurucusu İbn Sina və Robun görüşü müəllifin ustalıqla qurduğu süjetə görə baş verən zaman, artıq Rob kitabxanama kəşi etmiş və Çində ixtira olunmuş kağızın

